

Vyhledání a výběr vhodného textu. Zdatní čtenáři jsou schopni nalézt potřebnou informaci nejen v jednom textu, ale také v souboru několika textů. V elektronickém prostředí často množství dostupných informací výrazně přesahuje míru, kterou jsou čtenáři schopni zpracovat. V takových situacích se musí čtenář rozhodnout, který z dostupných textů je nejdůležitější, nejvhodnější, nejpresnější nebo nejdůvěryhodnější (Rouet & Britt, 2011). Tato rozhodnutí se zakládají na posouzení kvality textu, které vychází z dílčích – někdy skrytých – náznaků, například z informací uvedených v adresním řádku (Gerjets, Kammerer, & Werner, 2011; Mason, Boldrin, & Ariasi, 2010; Naumann, 2015; Rieh, 2002). Schopnost čtenáře vyhledat a vybrat vhodný text ze souboru textů je nedílnou součástí čtenářské gramotnosti. V šetření PISA 2018 vyžadují otázky na vyhledání a výběr vhodného textu, aby žáci porovnávali nadpisy, informace o zdroji (např. o autorovi, médiu, datu zveřejnění), obsahy, vložené odkazy či stručné popisy zobrazené například na stránce s výsledky vyhledávání pomocí webového vyhledávače.

Porozumění

Velké množství čtenářských aktivit vyžaduje analýzu a propojování rozsáhlejších úseků textu s cílem porozumět jejich významu. Porozumění textu lze chápat jako vytvoření představy obsahu textu v mysli čtenáře. Tato tzv. mentální reprezentace neboli situační model (Kintsch, 1998) toho, o čem text je, je výsledkem dvou základních kognitivních procesů: vytváření paměťové reprezentace doslovného významu textu a propojování doslovného obsahu textu s dosavadními zkušenostmi na základě vzájemného přiřazování a vyvozování závěrů (McNamara & Magliano, 2009; Zwaan & Singer, 2003).

Doslovné porozumění. Vytvoření reprezentace doslovného významu vychází z porozumění větám nebo krátkým úsekům textu. Doslovné porozumění je v šetření PISA ověřováno otázkami, v nichž žáci musejí spárovat informace z otázky s informacemi z textu. Ve složitějších případech musejí myšlenky z příslušné části textu nejprve vyjádřit jiným způsobem nebo zobecnit, aby je mohli spárovat. Otázky vyžadující propojování informací z celého textu jsou však již řazeny do kategorie propojování a vyvozování závěrů.

Propojování a vyvozování závěrů. Vytvoření ucelené představy obsahu textu vyžaduje práci s různě rozsáhlými úseky textu, od jednotlivých vět až po celý text. Čtenář musí vyvozovat různé typy závěrů, které mohou vyjadřovat jednoduché (např. porozumění významu zájmena), ale i složitější vztahy (např. prostorové, časové, kauzální) mezi prvky textu. Někdy čtenář vyvozuje závěry z několika částí jednoho textu, jindy musí vyvodit závěr při propojování otázky s textem. Vyvozování závěrů se také uplatňuje v otázkách, v nichž má čtenář určit hlavní myšlenku textu, která není přímo vyjádřena, zformulovat shrnutí textu nebo navrhnout vhodný nadpis. V řadě případů musí čtenář propojovat informace z většího počtu textů (Perfetti, Rouet, & Britt, 1999). Při propojování informací z několika textů nastávají specifické problémy, jestliže texty obsahují nekonzistentní, nebo dokonce protichůdné informace. Čtenář musí texty posoudit (viz níže), aby si rozpor mezi nimi uvědomil a navrhl, jak ho vyřešit (Bråten, Strømsø, & Britt, 2009; Stadler & Bromme, 2014).

Posuzování a uvažování

Zdatní čtenáři se ve svém uvažování o textu neomezuji jen na doslovný význam textu a závěry, které z něj lze vyvodit. Dokážou uvažovat o obsahu a formě textu a kriticky hodnotit kvalitu a věrohodnost informací.

Hodnocení kvality a důvěryhodnosti. Zdatní čtenáři jsou schopni posoudit kvalitu a důvěryhodnost textu (např. zda jsou informace platné, aktuální, přesné a objektivní). Při posuzování kvality musí čtenář někdy určit zdroj informací a rozhodnout, zda je autor kompetentní, dobře informovaný, nezaujatý atd. Posuzování textu bylo vždy součástí